

'והוא האור' של לאה גולדברג – הגבר, התהום והאור

בימים אלה קראתי את ספרה של לאה גולדברג 'והוא האור' (1946 [2006]), וגיליתי שמעבר לחומרים האוטוביוגרפיים הרבים ממנו שזור הספר היא מספרת לנו על מסע נפשי מיוסר וחשוב שעוברת אשה צעירה, מסע התפתחות ביחסיה עם הגבר ועם עצמה, מסע שהוא כל כך אקטואלי גם כיום למסע האשה בת ימינו (נצר 2019א).

נורה גיבורת הספר היא סטודנטית בברלין. היא לומדת ארכאולוגיה. העלילה מתרחשת בבואה לחופשת קיץ בביתה בוילנה. היא קרויה על שם נורה מ'בית הבובות' של איבסן. נורה של איבסן משתחררת מההתנהגות הכנועה כבובה-ילדה של בעלה, ובסופו של דבר עוזבת אותו. מעשה נועז לתקופתה (סוף המאה ה-19). כך בתוך שמה טמון מסלול המסע שנורה אמורה לעבור, אף שאינה מודעת לכך, מסלול שנשים רבות אמורות לעבור, כשהן מגלות שכוחן טמון בנפשן ולא בכוח שיעניק להן הגבר שינשאו לו.

אביה חולה נפש, מדמה עצמו למשיח ונרדף כאחד. מדמה לעצמו ש"הוא המלך-משיח, הוא אלוהים". היא מתאהבת בארין, חבר של אביה שבא לבקר בעירם. ואז היא חולמת שהיא הולכת על גשר ופתאום נשמת שלב מהגשר, נוצר פתח מבעדו רואים תהום מים מאיימים והיא נבהלת. בספור, כדרך הספרות, אין פרשנות. אבל ברור למדי שניתן לראות בחלום זה סמל רב הבטים פנים נפשי ומציאותי: זה התהום בנפשה, התהום בנפש אביה, ובנפש ארין שהיא הולכת איתו על הגשר. היא עצמה מספרת שהיו לה מחשבות אבדניות. ולארין היו התקפים של מצבי חולי נפשיים וכשנעלם בסוף הספור אולי התאבד. לכן ניתן לראות בחלום הזה חלום אזהרה מפני ארין.

היא מתפכחת מאהבתה החד צדדית אליו כשהיא מבינה מי הוא. בדיאלוג מדומה שלה איתו הוא אומר לה: "אנוכי לא רימתי אותך. לא אני. בעצמך השלית את נפשך. וכי מי פקד עליך להופכני לדמות רמה ונישאה?" (עמ' 216). המאוויים של נורה הם כלפי הגבר, תחליף האב. במקביל, היא מפנה את מאווייה לפיתוח עולמה הרוחני. נורה אומרת על לימודי הארכאולוגיה שלה: "ושם בקשתי לראות את הדברים לרוחבם ולעומקם. ולי נדמה תמיד, אם נעמיק לחפור שם, נגיע לאותה שכבת קרקע אשר עליה חרותים עדיין – עקבות אלוהים". (עמ' 82). דומה שהיא מבינה שבמעמקי נפשה עליה למצוא את הניצוץ האלוהי ולא בדימויי האב-משיח בעיני עצמו, ולא בהאדרתה את הגבר האהוב.

היא מגלה באנתולוגיה לשירה עברית שיר של המשורר משה אבן עזרא: "והוא האור אשר ילך ויאור / ...ואילו לא יהי מסוד מאורו / אזי יסוף כוחי ושני" (עמ' 185). "והוא האור" הופך למוטיב חוזר בהרהוריה. אבל מהו האור שנשמתה מחפשת? היא נטעית לחפש אותו בארין. כשאהבתה נכזבת היא תוהה מהו האור המעניק כוח, והיא נזכרת במישהו שאמר שיש "לבחור לשון כמי שבוחר לו טבעת. הזכות הזאת לבחור בלשון כטבעת קידושין ולברך עליה, הרי את מקודשת" (שם). ואז היא שואלת – "ואולי זה האור?" אולי היעוד של נורה, כמו של לאה גולדברג עצמה כמשוררת, הוא הלשון. היעוד הוא לא לחפש טבעת קידושין עם גבר אלא עם הלשון. כלומר עם הכוח הבורא מלים שלה, עם היצירתיות המילולית שלה כאדם כותב. עכשיו את האור שחיפשה בגבר האהוב היא מבינה שעליה לחפש במעמקי הנפש היוצרת שלה, כי שם עקבות אלהים.

נורה שהחלום החוזר שלה הוא של אשה קצוצת גפיים מבטאת בחלומה את תחושת המוגבלות, והאין אונים שלה, כמו של נשים רבות בזמנה, לתפקד בעולם. לכן היא כה נזקקת לגבר שיעניק לה את הכוח הפועל בעולם שנבצר ממנה. אבל כשהיא מגלה שהגבר ששמה עליו יתבה, כמו הקוסם מארץ עוז, הוא דמות גברית כוזבת, היא מבינה שעליה לחפש את האור, כמו את עקבות אלוהים, בתוכה ובמעמקה; ולא את אלוהים המשיח הגרנדיוזי החולה של אביה אלא את עקבות צלם אלוהים שבנפשה כמו בנפש כל אדם. היא עדיין לא יודעת לנסח לעצמה שעליה לחפש את היסוד הגברי בתוכה שינחה אותה. בניסוח של יונג היינו אומרים שעליה למצוא את האנימוס, היסוד הגברי בנפשה, ולהינשא לו כמיצוי של כלולות הנשמה עם המשלים הפנימי שלה!¹ (נצר 2004: 318). אצל גולדברג היסוד הגברי בנפשה הוא כוח הלשון הבורא עולם.

היא מרחיבה את התובנה שלה שהאור הוא בחיים עצמם הכוללים כל. שיש לאהוב את החיים, את חייה, על כיעורם, על חולים, על אימתם בלי לצאת מדעתה, "לחיות באורם של ימי העתידים לבוא. והוא האור, והוא האור אשר ילך ויאור. והוא האור" (עמ' 217). היא אף מגיעה לתובנה האוקסימורונית (המיסטית) העמוקה שהגשר הרעוע והתהום הם האור: "והוא האור. והוא החושך הגדול המהלך דבוק וחבוק עם האור הזה" (עמ' 187). בשפת המקובלים היינו אומרים שאת ניצוצות האור של הנשמה צריך לברר מתוך קליפות החשכה.

¹ על החיפוש הנואש והבלתי אפשרי של אשה את המשלים הפנימי שלה על ידי השלכתו על גבר ראו גם ברשימה 'אוטוביוגרפיה כמיתוס אישי – על אסתר קאמרון'. בשני המקרים מדובר במשוררת שמתאהבת בגבר שמתאבד בסופו של דבר.